

Spomini na delovanje sanitetne postaje št. 1 za Slovensko primorje

Ko sem 8. februarja 1943 odšel v partizane, si nisem niti malo zamišljal, da bom skoraj ves čas te strašne narodnoosvobodilne borbe moral posvetiti našim največjim trpinom, to je ranjencem. Njim naj bodo posvečene te skromne vrstice.

Se doma na toplem sem velikokrat razmišljal o razmerah in življenju v partizanih, kamor sem se odpravljaj. Kako bo z menoj, če bom ranjen ali bolan? Vse to se mi je zdelo velika uganka.

Pa pogledjmo, kako so se dogodki odvijali in uganka reševala.

Kmalu po prihodu v taborišče Janka Premrla-Vojka na Brinovem griču pri Koševniku sem opazil, ko sem se malo razgledal in seznanil z novo tovarišijo, da so med nami tudi ranjenci, res samo lažji, vendar ranjenci, ki so najgorenkejši sad vsake vojne. Videl pa sem tudi, da jim posvečajo veliko skrb in nego. Razmišljal sem, da če jih bo še več, jih v četi ne bo mogoče držati.

Kot sem kasneje izvedel, so že takrat v štabu razmišljali, da bo potrebno poiskati primeren kraj in ljudi, kamor bi mogli namestiti tudi večje število ranjencev in jih varno zdraviti. V pomladanskih mesecih so predvidevali večje akcije in z njimi tudi ranjence. Vedeli so, da dosedanjega načina zdravljenja, ko so bili ranjenci razmeščeni po raznih družinah, dolgo ne bo mogoče obdržati.

Vojkovo taborišče na Brinovem griču je bilo nekako organizacijsko središče oboroženega odpora na Primorskem. Bilo je dobro urejeno, v njem je 22. februarja 1943 umrl zaradi ran v trebuhu narodni heroj Janko Premrl-Vojko. Smrtno ranjen je bil pri napadu na laško kolono 16. februarja v Strugu, nad Belo in Idrijo.

To taborišče je bilo tudi zbirališče neoboroženih novincev, ki so od tu odhajali na Dolenjsko v brigade.

Nenadni napad Italijanov na taborišče na pustno nedeljo 7. marca 1943 je bila nekakšna prelomnica za Vojkovo četo in sploh za partizanstvo na tem območju. Taborišče je izdal domačin, ki je prejel še isti dan zaslužen plačilo. Taborišče so nato Lahi zažgali.

Pri napadu smo imeli dva huje in enega laže ranjenega. Franc Oblak-Drežec je bil ranjen v prsi, Matjaž — priimka ne vem — je bil ranjen v glavo, eden je bil lažje ranjen v stegno.

Ceta se je z ranjenci umaknila v Belo k Majniku. Sedaj je bilo nujno vsaj za silo najti primeren prostor za njihovo oskrbo. Za varnost in oskrbo naj bi poskrbela Pavle Majnik in Tone-Božič Žgavc, doma s Križne gore. Franc-Lado Bončina je predlagal, naj bi v pečevju na levem bregu Idrijce v Strugu našli primeren prostor. 8. marca so bili ranjenci v goščavi na hribčku nad Pavletom, lažje ranjeni v stegno pa je odšel s skupino, ki se je po napadu še pred prihodom v Belo ločila od nas in odšla na Dolenjsko. V noči med 8. in 9. marcem so ostala dva ranjenca prenesli čez Idrijco v Čekovnik k Miklajču. Prenos je vodil Lado, za spremstvo in prenos so bili določeni Veljko, Franc Lampe, Franc-Rafko Rupnik, Semrov, Viki Lampe in Ludvik Gnezda. Z njimi je bil tudi Albert Jakopič-Kajtimir, ki je vodil borbo ob napadu na Brinovem griču.

Po prihodu k Miklajču je gospodinja postregla, gospodar Tine pa je preskrbel primeren prostor; bila je to skalna votlina, ki so jo hitro primerno uredili za sprejem ranjencev. Le-ti so se tisti dan skrivali v Miklajčevi gmajni Trebežu. Nasklednje noč med 9. in 10. marcem so jih prenesli v votlino. Nekaj obvez in hrane so priskrbeli Miklajčevi, kuhali pa naj bi Zagrebenci; k njim naj bi hodili tudi prevezovat ranjence. Za oskrbo je bil določen Ludvik Gnezda. Za varnost in obveščanje naj bi skrbeli Miklajčevi, posebno hči Ivanka.

A naj se spomini spet povrnejo k Vojkovi četi. Zdaj nas je bilo že več skupaj, ker so nekaj dni pred pustno nedeljo in napadom na Brinov grič Lahi razbili taborišče v Idrškem za Gorami nad Idrijo. Ceta se je pridružila Vojkovi na Brinovem griču in tu 7. marca doživela novo presenečenje. Ob napadu na taborišče je bila v njem tudi večja skupina neoboroženih novincev, namenjenih v brigade na Dolenjsko. Kakor sem že prej omenil, se je četa ob nenadnem napadu umikala skozi Klobučane v Belo. Tam se je en dan zadrževala v gostem bukovju, nato šla čez Idrijco v Korenovše nad Sinkovcem v Beli. Po mnenju štaba s Kajtimirom na čelu se je zdel kraj primeren za daljše in stalnejše taborjenje. Ko smo ravno pričeli z delom, je pobegnil domačin. Zaradi možnosti izdaje in hudega pritiska Lahov smo šli ponovno na pot čez Krekovše proti Mrzli rupi. Vodil nas je Filip Cibej iz Idrije, bivši gozdni čuvaj, ki je na pohodu v Beneško Slovenijo padel

v borbi na Kolovratu. Znova smo se utaborili nad Idrijskimi klavžami, približno tam, kjer so kasneje stale prve barake bolnice Pavla.

Kakor je vse kazalo, so Italijani sklenili zatreti za tisti čas še kar močno narodno-osvobodilno gibanje na Primorskem. Vrstili so se napadi za napadi. Devetega marca so napadli Črtovo četo na Opalah na Vojskem v bivših planinskih hlevih, 11. marca so napadli začasno nastanjene na Krekovšah. Zaradi tega je štab sklenil, da opustimo dose-danji način taborjenja z gradnjo barak in preidemo na šotorsko taborjenje in s tem na možnost hitrih premikov.

Kajtimir in novi komandir Vojkove čete Boris skličeta 17. marca zbor. Tu obrazložita trenutni položaj, pozoveta navzoče, da če ima kdo možnost na katerikoli način dobiti šotorsko krilo, naj to stori v prihodnjih dneh. Po zboru so se začele zbirati manjše skupine borcev, da si po možnosti oskrbijo naročeno.

Proti Idriji smo se napotili Franc Rupnik-Rafko, Viki Tratnik in jaz. Pridružila sta se nam še Lado in Zvonko z namenom, da pregledata, kako je kaj z ranjenci v Strugu. Zmenili smo se, da se dobimo naslednji večer pri Vončinovem čebelnjaku zraven Miklajča vrh Belc, a se je vse drugače zasukalo. Drugi dan popoldan dobimo po Gustlu Sovi obvestilo od Miklajča, naj ne gremo skozi Čekovnik, ker je tam polno Lahov.

Majhna skupina z ranjenci v Strugu je imela kar mir. Tudi preskrba s hrano je bila kar zadovoljiva, le zdravnika bi ranjenci nujno potrebovali, posebno Drejčce. Ponoči 17. marca je umrl Matjaž. Komaj sedaj smo lahko ugotovili, da je bil ranjen vrh glave, toda krogla mu je lobanjo samo prebila in pod njo tudi ostala. Lahko je hodil, govoril ni nič, naredil pa vse, kar so mu rekli. Zvečer je zaspal, prebudil pa se ni več. Pokopali so ga v Kojnski dolini na starem kopišču pod veliko smreko.

Vreme smo imeli zelo lepo. Kot po navedi je Pavle 18. marca vstal in šel k Zagrebencu po hrano. Nobenih obvestil o kakšni nevarnosti ni bilo. Po zajtrku se je malo oddaljil od skrivališča ter zaslišal nenavaden šum in laško govorico s pozivi »avanti«. Hitro je stopil nazaj in obvestil Ludvika. Takoj so se umaknili. Ker niso mogli hrane vzeti s seboj, so jo uničili. Ludvik jim je pustil lepo v papir zavite ter na polico skrbno položene nič kaj lepo dišeče »kolače«. Če so jih Lahi vzeli s seboj, nam niso nikoli poročali.

Umikali so se navzgor proti Zagrebencu, potem pa na levo v smeri Miklajča. Pavletu je bil teren dobro znan. Kmalu ko so prišli na senožet in gmajno, so se znašli tik nad

Lahi. Ludvik meni, da jih je laški oficir videl, a se je naredil, da nič ne vidi — ni jih hotel videti. Šele tedaj so spoznali, da je splošen »rastrellamento«, to je sistematično pregledovanje terena. Vsa gmajna je bila polna vojaščine.

Drejčce se je s skrajnimi močmi in s pomočjo tovarišev vlekel naprej. Prestreljene prsi mu niso dale sape za dihanje. Izhoda ni videl, zato se je hotel sam pokončati in si skrajšati muke. S silo so mu odvzeli pištolo, da si ne bi bil kaj naredil. Da bi pregnali, kar je bilo živega, so Lahi požigali tudi gozdove. Skupina se je premikala previdno pod Miklajčem proti Hlevišam. »Stisnili smo se v šop mladih smrekic,« pripoveduje Pavle, »ki so bile kakor otok sredi senožeti. Bile pa so tudi za požar nedosegljive. Videli smo, da so Lahi napravili več obkoljevalnih obročev, da bi jim nič ne ušlo. V mladem smrečju smo bili dobro maskirani in skriti, bili pa smo popolnoma tihi ter čakali nadaljnji razplet dogodkov in odrešilno noč.«

Zvečer so se splazili k Miklajču. Dali so jim kruha in opisali položaj. Po Ludvikovem nasvetu so se umikali proti Idriji, da bi dobili zvezo z menoj, ker so Miklajčevi tudi mene obvestili, naj zaradi varnosti ostanem še doma. Pa tudi teren da dobro poznam.

Ranjenci so se pod Pavletovim vodstvom in, kot jim je Ludvik orisal pot, umikali vsi izčrpani proti Idriji. Določili so tudi kraj, kjer naj bi se sestali. Ludvik se je sam napotil na moj dom in mi orisal kritično situacijo. Takoj smo pripravili nekaj hrane in odej za prvo silo. Z ženo pa sva se dogovorila, naj bi stopila v stik s terenci v Idriji zaradi nadaljnje preskrbe s hrano in zdravniške pomoči.

Ranjence smo dobili skrite v goščavi za Gladkimi skalami. Stisnili smo si roke. Bili so videti zelo utrujeni in izčrpani. Ne bom pozabil Drejčeta, ki mi je stisnil roko, kot bi hotel reči: »Zaupamo ti.« Med ranjenci je bil tudi Tone Kunc, doma z Gor nad Idrijo. Ranjen je bil v hrbtenico, toda kost je bila le rahlo odrgnjena, nevarno pa ni bilo.

S tem trenutkom sem prevzel oskrbo ranjencev, ki sem jo v raznih oblikah opravljal vse do konca vojne.

Po kratkem posvetu smo se premaknili še bližje k Idriji. Drejčce je malo nezaupno pripomnil. »Videti je, da bi bili najbolj varni v Idriji.«

Pod malo vzpetino med Rupo in Globokimi rupami smo si izbrali mlado smrekovo goščavo. Ves čas po borbi na Brinovem griču smo imeli lepo vreme. Tudi ta dan je bil lep in sončen. To leto je bila pomlad zelo zgodnja, suha in topla. Tako je prenočevanje na prostem brez šotorov še kar šlo. Tudi nara-va nam je bila naklonjena.

Ko so se ranjenci za silo okrepčali, smo jim pripravili udobno ležišče, nastlano s suhim listjem in odejami. Drejčeta sta napor in živčna napetost prejšnjega dne do kraja izčrpala.

Laška letala so ves dan krožila nad gozdovi okoli Idrije, tako smo vedeli, da pregled terena še ni končan. Zaradi neposredne bližine Idrije se mi je zdelo, da smo kar na varnem. Od mojega doma smo bili oddaljeni le četrť ure, od karabinjerske postaje pa dvajset minut. Vseeno pa sva se z Ludvikom večkrat napotila na opazovanje.

Zvečer sva šla na naš dom po toplo hrano in da vidiva, kaj je žena izvedela o varnosti in o nadaljnji naši preskrbi. Nabrala sva tudi nekaj odej za nas in predvsem za ranjence. O varnosti in oskrbi so bili odgovori terencev zadovoljivi.

Naslednji dnevi so potekali kar mirno. Vreme je bilo še vedno lepo. To je bila naša sreča. Imeli smo samo eno šotorsko krilo. S hrano smo bili dobro oskrbovani. Zjutraj in zvečer sva z Ludvikom hodila iskat k nam toplo hrano, kosila pa so bila mrzla, prinašala nam jih je žena iz Idrije. Kuhala nam je znana terenska aktivistka Minka Lipušček, žena v Spaniji padlega španskega borca.

Vsako jutro me je Rafko vprašal: »Feliks, ali je gvišno?« Zatrdil sem mu, da je. Meni se je zdela ta izjava negotova. Videti pa je bilo, da so mi kar zaupali in bili pomirjeni. Držali smo strogo tišino, če smo se oddaljevali čez dan od taborišča, smo hodili le zaradi izvidništva.

Vse bi še kar šlo, samo ranjenci, posebno Drejče, bi bili nujno potrebovali zdravniške pomoči. Že po nekaj dneh se je žena obrnila na zdravnika dr. Hribernika. Z navsveti in zdravili nam je bil voljan pomagati, v taborišče pa si ni upal. Rekel je, da bi bilo Drejčetu nujno potrebno izsesati iz pljuč kri, ki mu je zastajala tam zaradi rane. Mislili smo tudi, da bi prišel Drejče na naš dom, kamor bi bil prišel tudi dr. Hribernik, kakor da bi koga od domačih zdravil. Pa si nismo upali, ker sta bili vojaščina in policija silno budni; s tem bi dobili za nami sled. V tem primeru bi morali zopet na pot, kar pa ni bilo nič kaj pripravno. Prostor bi se že dobil, samo možnost oskrbe bi bila težja. Vasi in naselja so imeli še bolj pod nadzorstvom.

Po vseh teh premislekih smo se odločili, da gresta Rafko in Zvonko poiskat dr. Aleksandra Gala-Petra, ki ga je poslal glavni štab NOV in POJ na Primorsko, da organizira pri nas sanitetno službo.

Na Primorsko je prišel dr. Peter 3. marca 1943, na Brinov grič pa 4. marca, kjer sem ga tudi prvič videl. Patrulja je odšla na pot 23. marca. Dr. Petra je dobila v Nadrtnu pri Lomeh zraven Črnega vrha. K nam je prišel

27. marca v spremstvu Rafka, Veljka in Vikija Lampeta. Zvonko je ostal v brigadi. Vedno se je hudoval čez naše bregove. Večkrat je rekel, da po vojni tudi čez krtino več ne stopi — in res ni. Ob pohodu v Benečijo je padel. Krije ga lepa, še danes zaslužjena Slovenska Benečija.

Dr. Peter je pregledal ranjence in pomagal, kar je mogel. Pa kaj, ko ni imel nobenih pripomočkov za uspešno zdravniško pomoč. Povprašal nas je, kako to, da smo zašli tako blizu mesta in kakšna je sedaj situacija. Bil je redkobeseden, resen, a prijazen. Malo vstran je po turško sedel, vlekel svojo pipico, prigrizoval vipavske fige, pa malo postrani nas je opazoval. V naše upravljanje bodisi glede varnosti kot glede prehrane se ni vtičkal. Samo enkrat je vprašal, kdo je vodja. Spogledali smo se in odgovorili, da menda vsi in nobeden, da nas je naključje spravilo skupaj, da je tako vse le prehodnega značaja. Rekel nam je, da mora eden vendarle odgovarjati. Ranjenci so resna zadeva. No, pa da bomo že uredili!

Enkrat je šel z mano na moj dom; malce blizu Lahov se mu je zdelo, drugače pa je bil menda z okolico kar zadovoljen. Prosil je ženo, če bi mu od dr. Hribernika prinesla strokovne knjige. Dr. Hribernik mu je rade volje ustregel.

Ko smo prišli iz Struga v ta kraj, sem si mislil, da ostanemo tu samo začasno, dokler se razmere spet ne uredijo. Mislil sem, da mi je skrb za taborišče samo začasna. Naprtli so mi jo, da še sam nisem vedel kdaj. Dr. Peter pa je le molčal in ni hotel dati nobene izjave.

Pri nas je ostal teden dni. Proti koncu obiska je poklical malo vstran Ludvika, Vikija in mene. V kratkih besedah je obrazložil naše bodoče delo, z opozorilom, naj ostanemo pri ranjencih, obdržimo sedanje taborišče, ga po možnosti izboljšujemo in po svojem preudarku premeščamo. Posebno pa je opozarjal na rešitev ranjencev, če bi pretiła nevarnost. Mene je določil za vodjo, Ludvika za varnost in kurirsko službo ter spremstvo ranjencem, Vikija pa za bolniško oskrbo in za kuharja, z nasmeškom — »če bomo kaj imeli«. Poudaril je potrebo po medsebojni slogi, pomoči, predvsem pa previdnosti in strogi konspiraciji. Podal je še vsem roko, zaželel nam srečo in hitro odšel.

Tako je bila ustanovljena »Sanitetna postaja št. 1 za Slovensko Primorje«, ki je dejansko začela delovati že v Strugu 9. marca, stalno bivališče pa dobila 18. marca v Visokem vrhu za Gladkimi skalami nad Idrijo.

Javka za ranjence je bila določena pri nas in pri Ipavcu v Beli.

Za nalogo, ki mi jo je naprtil dr. Peter, nisem bil nič kaj navdušen. Pa tudi sposob-

nega se nisem čutil za to delo. Mislil sem si, kako bomo mi oskrbovali ranjence — jaz kmet, Ludvik šofer, Viki pa čevljar! Zdaj pa prevzemi ranjence in jih ozdravi! Ne vem, na kaj je dr. Peter mislil, ko nas je izbral. Mogoče je računal na Vikija, češ, čevljar je, bo že zašil luknjo, saj zna šivati. Spodbujal pa me je Drejče. »Feliks, le prevzemi, saj bo šlo.« In tako je bila usoda moje vojaške kariere zapečaten.

Z dr. Petrom sta odšla nazaj v četo tudi Pavle in Božič. Patrulja, ki je prišla z dr. Petrom, pa se je vrnila že poprej.

Ko smo ostali sami, mi je bilo skoraj malo tesno.

Skupinica 5 mož, 3 zdravi, 2 ranjenca, malo drugače kakor prepuščeni samemu sebi, bodisi glede varnosti ali preskrbe. Vedel sem, da se bodo partizanske enote za nedoločen čas premaknile na druge predele Primorske, zato na njihovo pomoč bodisi v tej ali oni obliki nisem mogel računati. Tudi na terence se nisem mogel preveč zanašati, da ne bi odpovedala obveščevalna služba in preskrba, bodisi zaradi poostrene laške kontrole ali iz kakih drugih razlogov. Kaj bo, če me varnostni razlogi prisilijo pretrgati zvezo z domom, na katero sem najbolj računal, pa tudi materialne pomoči nisem podcenjeval.

Vse polno neznank se mi je prepletalo po mislih. Bil sem še mlad partizan, brez vojaških izkušenj, tovariša pa ravno tako.

Po vsem tem položaj ni bil nič kaj zavidljiv.

Trenutna materialna sredstva so bila. Dr. Peter mi je izročil 500 lir, imeli smo 10 kg fižola, staro šotorsko krilo iz avstrijskih časov — moj oče ga je bil prinesel s soške fronte — pa nekaj starih kočev in prešitih odev.

Potrebno je bilo misliti na premik. Bili smo le malo preblizu, sem so prihajali ljudje nabirat suhljad. Če bi nas kdo opazil, bi to utegnilo imeti hude posledice.

Vreme smo imeli še vedno lepo, a se je obetalo poslabšanje.

Za sedaj smo se premaknili v Rupe pod Visokim vrhom. Prostor je bil zelo primeren. Mala ravnica za košato jelko, obdana z izredno gostim mladim smrečjem. To taborišče smo imenovali »Pod krivo jelko«. Počasi smo si urejali bivališče. Terenci so nam prikrbeli nekaj šotorskih kril. Bil je skrajni čas, kajti vreme se je poslabšalo. Takoj po prihodu ranjencev je bilo za idrijske terence to nekaj posebnega, izrednega, kot presenečenje: ranjenci tik mesta. Zato so nas oskrbovali zelo dobro. Počasi pa se je to navdušenje poglelo, žal tudi oskrba.

Prinašanje kuhane hrane od Lipuška smo morali opustiti. Je bilo le preveč tvegano. Nekako v začetku aprila nam je zajtrk

in večerjo začela kuhati žena kar na domu, kosilo pa je bilo mrzlo. Z Ludvikom ali Viki-jem sem jo zjutraj ali zvečer hodil domov iskat. Tudi kaj pijače, vina ali likerja so nam večkrat preskrbeli.

Preko terencev smo dobili 7. aprila obvestilo, da so v Koševniku 3 ranjenci. Iskat jih je šel Viki. Bili so skriti v neki kraški jami nad Strugom v bližini Ipavca v Beli. Zanje je skrbel Lado, hrano pa so jim nosili od Ipavca. Tu jih je zajela tudi hajka. Lahi so bili že pod votlino, da so jih lahko videli, a zaradi strmine so iskanje opustili. Bil je težak dostop, pa so se ruje obrnili in odšli. Ranjenci so prišli k nam 14. aprila. Z njimi je bil tudi Lado, ki je začasno ostal pri nas.

Ranjenci so bili naslednji: Marjan Poljanšek iz Idrije — bil je do skrajnosti izčrpan, zapuščen, s prezeblimi in ranjenimi nogami. Pri napadu na Brinovem griču so ga presenetili in je moral bos teči po snegu. Star je bil še ne 15 let. Drugi je bil Lojze Močnik-Kendov izpod Jlenka nad Spodnjo Idrijo. Ročna bomba ga je ranila v hrbet. Padel je v zasedo na poti proti Krekovšam. Njegov tovariš pa je padel. Tretji, Cene Črnologar iz Čekovnika pa je imel pljučnico.

Proti koncu aprila se je kontrola nad gibanjem prebivalstva poostрила. Iz dneva v dan je bilo nevarnejše kuhati hrano na mojem domu. Vedeli smo, da bomo morali prej ali kasneje ta način preskrbe opustiti. Z Ludvikom sva že prej iskala primeren prostor, kjer bi bilo možno urediti kuhinjo. Zemljišče, kjer smo taborili, je kraški svet. Kmalu sva staknila primerno votlino, ker zunaj na površini ni bilo mogoče urediti kuhinje zaradi dima. Uredili smo ognjišče, pa ni hotelo goreti. Spomnil sem se, da je doma majhen gašperček. Poskusili smo ga in delal je odlično. Pa še dim nam ni delal preglavic, saj smo se ga najbolj bali, ker je bila na nasprotnem hribu idrijska vojašnica, oddaljena le dobra dva kilometra, z izvidniškim stolpom, kjer je bila noč in dan straža. Votlina je bila nekako obokana s kamenjem, tako da se je v njej dim skoraj poizgubil, preostalega pa je posrkal visok smrekov gozd okoli votline.

Prvič smo kuhali v votlini 1. maja, ker si ta dan nismo upali v Idrijo. Šef kuhinje je bil Viki, kot pomočnika pa sva se z Ludvikom menjavala. Pozneje so nama pomagali tudi okrevajoči ranjenci. Za kosilo smo imeli mrzlo hrano, to pa je bil v glavnem fižol. Postal je vsakdanja hrana, tako da je čudno, če ni komu zrasel skozi ušesa, saj za konspiracijo bi bilo to odlično. Drugače pa fižol kot hrana ni bil primeren, ker je bilo treba upoštevati strogo tišino.

Pri izhodu iz kuhinje smo morali biti vedno zelo previdni. Naša kuhinja je bila na

smolo skoraj tik kolovoza. Tam okoli so ljudje vedno nabirali drva. Potrebno je bilo vselej pregledati okolico, če je zrak čist. Pri izhodu smo na votlino vedno polagali star smrekov vrh. V šotorskem krilu smo imeli vedno pripravljeno tudi listje, da smo dobro zakrili vsako sled.

Proti koncu aprila ali v začetku maja nas je obiskal znani idrijski terenec Franc Bezeljak-Ambrož. Videti je bilo, kot da nas je prišel kontrolirat, kasneje pa sem izvedel, da sta imela z Lodom, ki je bil še vedno pri nas, važne politične razgovore.

Vedno pogostejše so še širile govorice, da Lahi nekaj slutijo, da je v bližini Idrije nekaka partizanska bolnišnica. V naše taborišče je smela le moja žena. Ona je tudi vedela, kje smo. Samo v nujnih primerih, ko je šlo za varnost ali za kakšno drugo nujno pošto, ki je tudi šla skozi naš dom, je smela priti v taborišče. Obveščevalna služba je ves čas dobro delovala.

Ker nismo mogli ugotoviti, koliko resnice je v teh govoricah in koliko Lahi res vedo za nas, smo zaradi varnosti imeli v načrtu, da zapustimo dosedanje taborišče in popolnoma zakrijemo vsako sled za njim. Ta sklep smo morali hitro izvesti. 4. maja je nenadoma prišla v taborišče žena z novico, da bodo v prihodnjih dneh pregledovali Lahi teren za Gladkimi skalami. To se nam je zdelo še bolj verjetno, ker ko je Lado odpeljal Ambroža iz taborišča proti Idriji, bi bil ob povratku blizu Gladkih skal kmalu padel Lahom v roke. Njegova sreča je bila, da je bil bos.

Že poprej smo za primer nuje poiskali skrivališče pri Volčji jami v bližini Carja in sedanje Hleviške koče. Prostor je bil kar primeren za taborišče. Bil je na ravnici pod položno vzpetino, poraščen z gostim mladim smrečjem.

Tu pa so se pridružile druge težave.

Na nasprotnem hribu, imenovanem Okrogli vrh nad Miklajčem vrh Bele, so imeli Lahi bunker, od koder so vse noči streljali z mitraljezom, da so si preganjali strah. Neredko so obstreljivali tudi naš hrib, tako da so krogle žvižgale čez malo vzpetino tik nad našimi glavami. Res smo bili kriti, občutek pa le ni bil preveč prijeten. Tudi pri Miklajču je bila majhna posadka Italijanov. Podnevi so vedno križarili tako imenovani »močeradarji«; tako so jih nazivali zaradi njihovih pisanih oblek. Če je v gozdu miroval, si ga težko opazil. Bile so to dobro izurjene protipadalske čete. Po gozdu so večinoma hodili posamezno.

Vojaške postojanke so bile posejane zelo na gosto. V njih je bilo ponavadi 20 do 30 mož. Razvrščene so bile, kot sem že omenil, pri Miklajču, na Hlevišah, pri Blažku,

v Kočevšu, na Rejčevem griču, v Nikovi, večkrat pa so taborili tudi na Kodrovem rovtu, deset minut od nas. Postojanke so delale polkrog pred nami, za nami je bila pa Idrija.

V tem taborišču smo imeli velike težave s kuhanjem. Tudi obroki so bili skromni, tako da so mlajši ranjenci večkrat negodovali.

Carjeva domačija je bila od nas oddaljena dobrih pet minut. Takoj po prihodu smo mislili, da bi nam tam kuhali. Bili so zanesljivi, naši ljudje. Pa si nismo upali blizu, ker so se tam ustavljali Lahi. Odločili smo se, da bomo hodili kuhat v votlino v starem taborišču, ki je bila oddaljena skoraj tri četrt ure. Med prejšnjim in sedanjim taboriščem je vodila stara cesta iz Idrije v Čekovnik, po kateri so kar naprej hodile patrulje ali posamezni močeradarji. Z Ludvikom sva večkrat ure in ure čakala, da sva lahko prečkala cesto in prišla do votline ter tam pripravila hrano.

Skoraj vsako jutro okoli 6. ure je iz Idrije krenilo na preiskavo terena večje število vojaštva, največkrat v moči bataljona, to je 400 do 500 mož. Pregledovali so načrtno, skoraj vsak dan na drugem kraju. Da bi nas ne presenetili, je vsako jutro šel eden na izvidnico na visoko smreko blizu starega taborišča. Od tam je bilo videti, na katero stran so Lahi odšli, in z dogovorjenim znakom nam je sporočil, če bi bilo za nas nevarno. Istočasno pa je opazoval, če bi Lahi preiskovali teren, kjer smo prej taborili.

V taborišču je vladala stroga tišina. Tudi oddaljiti se ni smel nihče, razen iz varnostnih razlogov. Vsi smo postali nekam tihi, resni, zamišljeni. Skrb in negotovost sta nas glodali. Mislim, da je bilo 17. maja. Malo oddaljen sem slonel na smrekovem deblu. Potiho se mi je približal ranjenec Drejče. Zaskrbljen je bil videti. Vprašal je, kaj premišljam. »Nič posebnega,« sem mu odgovoril.

»Ne vem, če je res, kar govoriš. Tudi tebe gloda skrb. Jaz bi ti resno svetoval, da bi si poiskali drug prostor za taborjenje. Pomaknimo se globlje v gozdove.«

Odgovoril sem, da tu še kar nekako gre, čeprav je ponoči malo žvižganja nad glavami. Toda če se bomo premaknili, bomo šli le proti Idriji, sem mu odgovoril.

»Res je, da še kar gre,« mi je odgovoril, »toda vsi postajamo vsak dan bolj živčni in nemirni. Pa tudi ti, čeprav se tega ne zavedaš, nisi več tak, kot si bil. Dovolj časa imam, da te opazujem. Vse večkrat si zamišljen in najrajši si sam, kar pa ni v tvoji navadi. Glede novega taborišča bo pa res morda najbolje po tvojem.«

Že poprej mi je večkrat dobro svetoval. Bil je star, izkušen partizan in lahko rečem, da mi je dal osnovna navodila za konspiracijo. Upošteval sem njegov namig. Dogovorila sva se, da bova z Ludvikom v prihodnjih dneh poiskala kaj primernejšega. Nisem si pa mislil, da bodo dogodki že prihodnjega dne narekovali premik in ga pospešili.

Drugo jutro, to je 18. maja, je šel na izvidnico Lado. Bil je pri nas na okrevanju zaradi revme. Večkrat smo ranjence, če je bilo mogoče, porabili za posamezna opravila. Kmalu po šesti uri nam je javil, da je v smeri Čekovnik—Vojsko odšel, kot smo kasneje ugotovili, bataljon vojakov. Takoj sta odšla opazovat še dva, ali bodo šli na Vojsko ali pa v Čekovnik.

Ura je bila okoli devete, pa jih še nismo opazili ne na eni ne na drugi cesti. Zaskrbelo nas je. Jutro je bilo lepo in sončno. Zdelo pa se nam je, da je tišina nekako zlovešča, moreča. Vso opremo smo porazdelili medse in med ranjence. Bili so vsi premični. Premaknili smo se nekoliko proti Idriji. Pri ranjencih je ostal Viki. Z Ludvikom sva odšla opazovat na bližnji greben. Lado se z izvidnice še ni vrnil. Okrog desete ure se nama je zazdelo, da šlišiva nekak šum iz doline Suhe grape. Zla slutnja naju je obšla. Šum je bil tudi na desnem bregu. Ugotovila sva, da pregledujejo hrib, kjer taborimo. Poslušala sva nestrpno, napeto kot struna. Ludvik je stal kakih 20 metrov nad menoj. Kar nenkrat je dal znak in pokazal v goščavo pod sabo. Bil je zaskrbljen in presenečen. Napotil se je k meni in povedal, da niso več kot 20 metrov pod nama. Zmignil sem z rameni ter mu rekel, naj gre še on k ranjencem. Komaj se je malo oddaljil, je zatrobila vojaška trobenta, laški poziv na zbor nad nami, nad hribom. Šum je pojenjal, se oddaljeval. Okrog griča pod nami je šla steza, ki je vodila na vrh hriba. Na poziv trobente so se vračali na stezo ter odšli na zborna mesto k skupini, ki je preiskovala hrib za našim hrbtom, le-te pa sploh nismo slutili. Pri tej skupini je bil tudi komandant bataljona. Naša sreča je bila, da je prišel prvi na vrh hriba del bataljona s komandantom, ki je videl, da ni nič ter da so ostali tudi blizu, pa niso nič dobili; zato tudi na teh nekaj sto kvadratnih metrih menda ni nič. Mislili smo, da so se po preiskavi vrnili v Idrijo, pa ni bilo tako.

Pa ravno v tem neraziskanem trikotniku, ki je meril dobrih sto metrov premera, so bili »rebelli«. Le velika goščava nas je rešila.

Ko sva šla z Ludvikom k ranjencem, sva sedla, nato sva se samo gledala ter razmišljala, da smo za las ušli smrti, zagotovo pa strahotnemu mučenju v koncentracijskih taboriščih.

Ranjencem o ravno kar minuli nevarnosti nisva poročala.

Ko sem se malo pomiril, sem se bolj skrbno ozrl na ranjence ter ugotovil, da eden manjka. Vikija sem vprašal, kje je. Šele sedaj je tudi on opazil, da ga ni. Nič ni vedel, kdaj je bil izginil, ravno tako ranjenci ne.

Bil je starejši možak, suh, velik, malce čudak in vase zaprt človek. Bil pa je star borec za pravice, zato sem se nanj tudi zanesel. Njegov pobeg me je presenetil. Če bi mi bil poprej rekel, da bo prehudo, da ne bo vzdržal, bi ga bil kar mirno odpustil. Tak odhod pa nam je dal misliti. Zdaj je bil premik nujen in neizogiben, ker nismo vedeli, kaj bo begunec napravil. Po kratkem posvetu smo sklenili, da se bomo premaknili na Visoki vrh, na drugo stran ceste Idrija—Čekovnik.

Za sedaj smo ostali na mestu, ker nam ni bilo znano, ali so Lahi odšli ali ne. Použili smo nekaj suhe hrane in počivali.

Kar nas je okoli ene ure iznenadilo nekakšno razbijanje. Nismo vedeli, kaj to pomeni. Z Ludvikom sva spet odšla v smeri šuma na opazovanje. Pri Carju sva zagledala številno vojaščino v živem vrvežu. Hodili so na Hleviške planine in nazaj, na vrhu planine pa je bilo opaziti nekakšno razbijanje in trganje. Ugotovila sva, da so podirali vojaško barako, kjer so pozimi taborili fašisti. To ni bilo slabo znamenje. Kot smo kasneje izvedeli, so jo tisti dan spravljal na kamione.

Ko sva ugotovila, da za nas ni nove nevarnosti, sva se vrnila k ranjencem. Uredili smo vse za odhod, Viki pa je vodil premik. Z Ludvikom sva šla na lov za beguncem. Zvečer sva se znašla na našem domu, begunca pa nisva dobila. Pozneje smo zvedeli, da se je skrival na neki kmetiji blizu Idrije. Kmalu nato pa se je javil policiji. Internirali so ga. Izdal pa ni nič. Kadar sem ga po vojni srečal, je vedno pogledal v tla.

Zame je bilo to 14-dnevno taborjenje najmučnejše doživetje vsega mojega partizanstva. Edino dobro, kar smo imeli, je bilo lepo vreme, da smo bili lahko brez šotorov.

Po 14-dnevnem opazovanju smo ugotovili, da Lahi o taborišču »Pod krivo jelko« nič ne slutijo. Zaradi pobeglega Davorina se vseeno nismo smeli vrniti. Odločili smo se za sredino hriba Visoki vrh. Na majhni vzpetini, porasli z gosto mlado smrekovino, je bil kraj najbolj primeren. Po našem opazovanju in poročilih obveščevalcev so ves ostali predel preiskali, samo tega hriba ne, ker je bil obrnjen naravnost proti izvidniškemu stolpu idrijske vojašnice. Menda so bili prepričani, da tu ni partizanov, ker njihova izvidnica vsak dan opazuje ta hrib. Če si v taborišču splezal na bližnjo smreko, si lepo

videl, kako se stražar leno prestopa na opazovalnem stolpu. Pa tudi Idrija se je lepo videla. Lahko si pogledal na cerkveno uro, da nisi zamudil kosila. V kuhinjo tudi ni bilo daleč, le višinska razlika je bila sto metrov. Staknili smo majhen izvirek vode. Bila je to kotlinica, samo en meter dolga, na dnu je voda izvirala, na robu pa usihala. Bila je neusahljiva, le avgusta, ko je bila huda vročina in suša, smo hodili iskat vodo na Trate.

Tudi tukaj je morala biti stroga tišina. Posebno težko je bilo obvladovati kašelj, če si bil prehlajen. Od ceste Idrija—Čekovnik smo bili oddaljeni samo 300 metrov. Vsak ranjenec, ki je prišel na novo, se je tu počutil nekaj časa negotovega. Ranjenci so bili večinoma Primorci, nekdanji laški vojaki. Idrijska vojašnica je bila oddaljena le dva kilometra zračne črte. Če je bil ugoden veter, se je razločno slišala vojaška trobenta, ki je klicala k vstajanju, zajtrku, kosilu, k zboru in drugim vojaškim opravilom. Vsak je živo prisluhnil tem pozivom, čeprav niso veljali njemu, pa so ga opozarjali, da so Lahi zelo blizu. Vendar so ga kmalu drugi potolažili, češ, mi smo tukaj že delj časa in zdi se, da je kar varno, zato naj bo le brez skrbi.

Res so Lahi pogosto pregledovali levo in desno od nas. Ravno pod nami, kjer smo imeli kuhinjo, so pregledali. Večkrat so šli po kolovozu Pšenk—Gladke skale za našim hrbtom. V taborišču smo pa imeli kar mir.

Nastajale so nove težave. Vedno huje je bilo s hrano. Kot sem že v začetku omenil, se je bolnica preskrbovala izključno iz Idrije. Maja meseca smo dobili zvezo tudi z Ipavcem v Beli. Pri njih je bila tudi javka za ranjence, pa tudi pošto smo tam dobivali. Tam se je hrana zbirala z območja Koševnik, Zadlog, Idrijski log in Bela. V Belo sta hodila po ranjence, hrano in pošto Ludvik in Viki. Ranjenci so se množili — ko sta šla po hrano, pa sta večkrat prišla praznih rok. V Idriji se je hrana zbirala pri Minki Treven-Milici, Minki Lipušček, Ani Sverčevi, Mici Medvedovi-Polonci, Marici Skokovi in Rozalki Lipužič-Nežiki. Zadnja postaja je bila po navadi pred našo hišo pri Nežiki. Do nas so nosili največ Nežika, njena hči Olga-Breda, Marjana Gnezdova, to je Ludvikova mati, njegova sestra Minka pa Julka Tratnikova, to je Vikijeva žena. Moja žena je bila skoraj vsak dan na poti; znatno pomoč sta nudili, kljub visoki starosti, moja mati in stara žena Neža, ki je bila pri naši hiši.

Tudi iz Idrije so bile pošiljke vedno bolj skromne. Večkrat, ko smo bili na suhem, sem prišel zvečer domov in povedal, da naš gašperček v kuhinji nima kaj delati. Pa se je žena napotila drugo jutro do terencev, če so kaj nabrali. Večkrat je prišla praznih rok. Moral sem olajšati dom, da bo na jesen

kam spraviti, še bolj pa zato, da smo imeli mi kaj skuhati. Večkrat nam je prinesla kislega zelja ali repe, katero smo kar sveže pozobali. Tudi Ladova žena Fanči nam je večkrat dostavila kaj hrane do našega sosed Velikonja. Pa Miklajčevi vrh Bele so se večkrat spomnili na nas.

Nekajkrat je prinesla hrano na Kodrov rovt, kjer so imeli senožet, Hanca Julčetova. Po navadi je javila, kdaj bo prinesla, tako da nam je direktno izročila, zraven pa smo lahko še malo pokramljali. Imela je sina Pepčeta pri partizanih. Živo se spominjam, da smo bili ob nekem takem snidenju priče veselega družinskega dogodka iz mačjega rodu. Bili smo vsi trije. Ludvik, Viki in jaz. S Hanco je prišla tudi muca.

Ko smo kramljali, si je muca postlala za našimi hrbti primerno ležišče in, ko smo vstali, smo videli, da bo morala Hanca prenesti domov kar lepo družinico.

Mati Zagrebčeva nam je po svoji zmogljivosti rada velikodušno pomagala. Viki je večkrat tudi kuhal pri njej.

Ljudje so postajali nezaupni. Celo na samotnih kmetijah niso radi odpirali. Bali so se izdajstva, ker se je potikala okrog tako imenovana »plava garda«. Daleč okoli ni bilo nobene partizanske enote, razen kurirskih karavel. Sovražna propaganda pa je razglašala, da so partizani popolnoma uničeni. Imeli smo že ozdravele ranjence, pa jih nismo mogli poslati nazaj v enote, ker ni bilo mogoče dobiti zveze. Ludvik in Viki sta 14 dni zaman hodila k Zagrebencu čakati neko patruljo, ki bi menda morala priti tam skozi, pa je ni bilo. Nekoč se je Viki komaj izognil laški patrulji. Misli je, da so naši. Bilo je že malo temačno, oglasil se jim je, toda zaslišal je laško govorico. Hitro se je potuhnil. Kljub temu, da so čevlji na kamniti poti ropotali, ga niso slišali. Potem smo preko Milice dobili zvezo z neko patruljo, ki bo šla skozi Koševnik, da smo ozdravele lahko oddali.

Hud udarec za teren, na katerega smo bili navezani zaradi oskrbe, so bile represalije nad nedolžnim prebivalstvom 22. junija 1943. Požgali so 9 domačij v Čekovniku, 17 ljudi pa so internirali za kazen za dobro uspeli napad partizanov na kamion nuklovcev v Razorih. Kmalo nato so požgali še 5 domačij v Koševniku, Idrijskem logu in Zadlogu zaradi napada na kamion laške vojašine pod Jesenom pri Predgrizah pri Crnem vrhu.

Neredko smo dobili ranjence ne samo ranjene in bolne, temveč tudi strgane in bose. Za obleko in obutev je bilo zelo težko.

Tisti čas smo lahko brez skrbi potrkali samo pri Zagrebencu, pri nas doma in pri Ipavcu v Beli. To stanje je trajalo vse do

10. julija, ko so se zavezniki izkrcali na Sicilijo. Takoj naslednje dni smo dobili z več strani obvestilo, da lahko pridemo po hrano. Posebno Idrija je oživila.

Po izkrcanju zaveznikov na italijanskih tleh je znatno popustila budnost laške policije. Preiskave terena so bile iz dneva v dan bolj površne. Videlo in čutilo se je povsod, da se Lahi bližajo svoji »veliki zmagi«. Kazalo je, da je največja kriza zopet za nami.

Ko se je brigada Simona Gregorčiča vrnila iz Benečije, smo dobili zopet več ranjencev ter telesno in živčno izčrpanih borcev. Pavle Majnik je imel drobce mine v hrbtenici. Trpel je hude bolečine. Najlažje je počival tako, kot bi suknjo obesil čez parobek. Rafael Ajharjev-Ciril in Franc Rupnik-Rafko sta bila živčno in telesno zelo izčrpana. Janez Podobnik je pripeljal tri Vipavce: Jožeta Skapina-Gozdarja, doma nekje v bližini Štjaka na Vipavskem. Bil je iz znane partizanske družine, od katerih je samo mati ostala živa. Brat in sestra so padli kot borci, oče pa je umrl v internaciji. Pri nas je ostal do začetka leta 1944. Odšel je na Kras, kjer je 12. maja padel. Bili so premožni kmetje. Večkrat mi je rekel: »Feliks, po vojni boš šel z menoj, dal ti bom pol grunta, pa bova skupaj kmetovala.« Drugi ranjenec je bil Anton Čehovin-Srečko, doma tam nekje blizu Senožec, tretji pa Stanko, kako se je pisal in od kod je bil, se ne spominjam. Vsi trije so bili ranjeni v nogo. Stanku je Viki z navadno pinceto izvlekel precej velik drobec bombe iz stopala. Bili so dobri fantje, posebej Gozdar. Zelo radi so pod šotorom nalahno zapeli. Srečko Poljančev je iz Mrzle rupe pripeljal skupinico treh borcev. Ne spominjam se več, kako so bili ranjeni, od kod so bili in kako so se pisali.

Okoli 20. julija nas je zopet obiskal dr. Peter. Spremljal ga je Franc Rot-Zagar. Pristrčno smo se pozdravili, ker smo ga že težko pričakovali.

Ko se je malo odpočil, je pregledal ranjence ter dal navodila za nadaljnje zdravljenje. Tudi Pavletu je poskusil izvleči drobec iz hrbtenice, pa ni šlo. Potila sta se oba, a Pavle iz drugega razloga.

Zanimale so ga razmere, varnost, preskrba s hrano, z zdravili, sanitetnim materialom. Za zdravila smo se obračali na dr. Hribernika. Vedno nam je ustregel. Zvezo z njim je imela moja žena.

Dr. Peter je obiskal tudi naš dom. Zanimale so ga radijske novice, zelo rad je prisluhnil tudi operni glasbi. Takrat si je Idrijo prvič ogledal od blizu. Pri nas je bil v gosteh nekaj dni. Dal nam je nadaljnja navodila in se poslovil od nas.

Veselo smo pozdravili novico o zlomu fašizma konec julija.

Spet smo bili za nekaj klinov bliže svobodi.

Proti koncu julija so se začele zopet širiti govorice, ki nam niso bile po volji. Preko naših obveščevalcev smo izvedeli, da Lahi nekaj slutijo o nas.

6. avgusta smo se ponovno preselili na področje Volčje jame v bližini Carja, ravno tja, kjer smo bili že spomladi. Zvedeli smo, da je sedaj pri Carju bolj varno. Z Ludvikom sva se podala na njihov dom, da bi se dogovorili, če bi bilo možno kuhati pri njih, seveda, da damo hrano sami. Gospodar Tine nas je veselo sprejel. Ko sva povedala našo željo, sta nama dobrodušna gospodinja Neža in domača hči Rozalka ponudili vso pomoč. Tine nama je zatrjeval, da smo popolnoma varni pred Lahi. Imel je sina v internaciji. Dogovorili smo se, da bomo po hrano sami hodili, oni pa bodo kuhali. Omenili so nama, da so spomladi sumili, da smo blizu njih, pa se zaradi Lahov, ki so bili vedno v njihovi bližini, niso upali poizvedovati. Precej hrane so nam primaknili tudi oni. Posebno z mlekom smo bili dobro preskrbljeni.

V sedanji stari hleviški koči je takrat stanovala družina Šavli. Lastnik je bil Janez Križič, ki je bil v partizanih in je padel 1944. leta. Šavlijeva družina se je preselila s svoje požgane domačije na Hlevišah, gospodar Franc pa je partizanal nekje na Dolenjskem. Tudi oni so nas zelo pristrčno sprejeli ter nam znatno pomagali. Imeli smo dobro hrano in zelo okusno je bila pripravljena.

Vreme smo imeli prav lepo, tako da še šotorov nismo postavili. Nismo imeli kaj delati, ker nam ni bilo treba kuhati. Tudi ranjenci niso bili ne hudo ranjeni ne hudo bolni. Varnost je bila stoddstotna, zato je izvidništvo odpadlo ali ga je bilo zelo malo. Da bi pregnali brezdelje, smo izdelovali lesene kuhalnike in žlice, ki smo jih po ženi pošiljali v dar idrijskim terenkam v zahvalo za dosedanje pomoč. Tega darila so bile zelo vesele češ, glejte, partizanski proizvod.

Ponovno se je izkazalo, da Lahi niso nič slutili o naši prisotnosti na Visokem vrhu, ali pa za to prisotnost niso hoteli vedeti. V naši odsotnosti smo to področje redno opazovali, pa nismo zasledili nič sumljivega.

Po 14 dneh smo se odločili za vrnitev na Visoki vrh. Poslovili smo se od dobrih ljudi, Carjeve in Šavlijeve družine, zahvalili se za gostoljubnost in izdatno pomoč ter se vrnili na naš ljubi Visoki vrh.

Kakor je bilo naše bivanje pomladi tu zelo mučno, je bilo to drugo taborjenje, lahko rečem, štirinajst najlepših in brezskrbnih dni mojega partizanstva.

Na Visokem vrhu je delo zopet steklo po starem tiru. Razmere so se uredile, tudi preskrba je bila zadovoljiva.

Večino smo dobivali še vedno preko mojega doma iz Idrije, nekaj pa iz Bele. Varne smo se tudi počutili. Laška budnost je popustila, tudi terena niso več pregledovali. Kljub temu pa izvidništva vsako jutro v Spiklunu nad Grapo nismo opustili. Izvajali smo ga tam že od pomladi, ko smo prišli na ta teren.

Ko je Lado v zgodnji pomladi tako mirno sedel skrit v goščavi, mu je priletela na glavo sinica in pričela puliti lase, češ to bi bil primeren material za moje male. Gradivo se je preveč držalo, pa tudi lastnik je prenehal mirno držati svojo glavo.

Z Ludvikom sva še vedno vsak večer hodila na moj dom po hrano, poslušala sva radijske novice, ki so bile za Lahe vsak dan bolj neugodne.

Ti najini obiski bi se bili nekajkrat lahko končali zelo neugodno. Napotila sva se proti domu in sva mislila stopiti iz gozda na senošet, tja, kamor smo hodili na izvidnico, pa sva zagledala pod seboj komisarja varnostne policije in karabinerja. Med nami je bil samo star, na pol podrt zid. Bila sta nama zelo lepa tarča, toda zaradi konspiracije sva morala to priliko opustiti.

Drugič pa sva bila že skoraj doma, ko sva zaslišala laško govorico in zopet sta bila stara znanca, na istem mestu kot zadnjič. Glej, sva si mislila, saj sva hodila po isti poti, pa jih nisva nič čutila. Bila je taka tema, da jih nisva videla, ampak slišala. Nismo vedeli, ali se čutijo tako varne ali pa so tako drzni, da si ponoči upajo po gozdu.

Se bolj kritičen primer se mi je pripetil ob nekem obisku na domu. Takrat je bil z menoj Lado. Ko sva ravno stopila iz veže na prosto, sva zagledala kakih 20 metrov od hiše na poti belo postavo. Hitro sva smuknila okrog kozolca in po drugi strani v gozd. Zdaj je bila neznanka, ali našo hišo nadzorujejo ter ali naju je ta nočni gost videl. Opozoriti je bilo potrebno domače, da bi se za primer izdaje pripravili na primeren zagovor. Uspelo mi je z druge strani priti do hiše, kjer sem ženi obrazložil nastali položaj. Skrbele so me posledice, če bi zvezo za oskrbo bolnice preko Idrije izgubili. Tudi to se je srečno končalo. Drugi dan so prijeli nekega slaboumnega človeka, ki se je potikal tam okoli.

Po Grapi — sedanji Srebrničevi ulici, se je začelo šušljati, da se pri nas kuha menda preko mere veliko fižola. Posamezni obiskovalci so bili radovedni, še bolj pa predrzni, da so kar odkrivali lonce na štedilniku, z izgovorom — kaj boš danes kuhala za kosilo. Zaradi tega je morala žena prenesti kuhanje na nočni čas.

Tudi pranje perila in obvez je bila zelo nevarna stvar, posebno še zato, ker pri nas

ni bilo nobenega moškega doma. Redno sta nam prali Marjana Gnezdova in Terezka Kendova.

Dr. Peter se je zopet pojavil v taborišču 7. septembra. Z njim je bil kot spremljevalec Franjo Zagar. Dr. Peter je opravil običajne preglede in se pozanimal za ostale razmere. S stanjem je bil, vsaj videz je bil tak, še kar zadovoljen.

Kot po navadi sva se z Ludvikom 8. septembra napotila na naš dom. Zelo oprezno, kot je bilo v navadi, sva se pritihotapila v hišo, pa sva našla veselo razpoloženje. Žena je prešerno opomnila: »Nič več opreznosti, zdaj pa le glasno, Lah! so kapitulirali!« Bila sva presenečena. Kar naenkrat pa se je iz Idrije zaslišalo močno streljanje in šum, kot bi bila fronta. Iz previdnosti, ker nisva vedela, kaj to pomeni, sva se umaknila nazaj v gozd, da bi počakala nadaljnji razplet dogodkov. Zaslišala sva znano govorico in spoznala terence. Vedeli so, da pri nas lahko vsak večer dobijo partizane. Vrnila sva se na dom. Terenci so povedali, da vojaščina od veselja strelja in kriči: »Finita la guerra!«

Ludvik je brž pohitel nazaj v taborišče po dr. Petra. V zelo kratkem času sta bila nazaj. Spremljevalec Zagar bi bil rad šel v mesto, pa ga dr. Peter ni pustil. Preživeli smo lep, sproščen večer. Tudi z vincem so nam terenci postregli, da se je lahko točilo še na nadaljnjo našo srečo.

V taborišče smo se vrnili po polnoči. To noč smo le malo spali. Tudi med ranjenci je bilo razpoloženje prešerno. Konspiracija je šla rakom žvižgat. Vrstile so se najugodnejše napovedi o skorajšnjem koncu vojne. Zal se te napovedi niso tako hitro uresničile.

Dr. Peter se je, mislim, da že 9. septembra poslovil od nas, rekoč, da se na Visokem vrhu ne bomo več videli. Naročil nam je, naj se pripravimo, da bi lahko sprejeli več ranjencev, če bi bilo potrebno. Po razsulo tako velike armade se bo situacija znatno spremenila. Odbirali naj bi tudi zanesljive in požrtvovalne tovariše med ranjenci, da bi jih po okrevanju obdržali kar v bolnici. Dejal je, da jih bomo ob razširitvi bolnice nujno potrebovali.

Marjan Poljanšek je bil še vedno pri nas. Po okrevanju ga nismo napotili nazaj v enoto. Za take napore je bil preslabega zdravja. Dr. Peter bi ga bil zdaj rad poslal domov. Marjan se je temu odločno uprl. Po svojih močeh je zelo rad pomagal, kjer je bilo treba.

Vse, kar je lahko hodilo, bi bilo drugi dan najrajši odšlo v Idrijo. Nismo jim dovolili. Ludvik si je na lastno pobudo poiskal bolj razgibano dejavnost.

Razmišljali smo, če bi se preselili na moj dom. Položaj v Idriji se nam je zdel bolj negovotov. Zdelo se mi je, da je bolje, če se

ne kažemo preveč, ker nismo vedeli, kako nam bo to skrito taborišče še koristilo. Na splošno željo smo se pa le premaknili na naš dom, na senik. Zdaj smo se počutili, kot že vso vojno ne.

Pri nas so bili v teh dneh svobode glavni politični terenski voditelji iz Idrije, kjer so imeli nekak štab. Tudi mobilizacijski center je bil tu. V teh dneh je bilo odhajanje v partizane množično. Seveda je bila vrnitev v dolino kmalu precej številna. Nekateri so nosili s seboj vse mogoče stvari, kot bi se odpravljali na letovišče. Tudi vmesna postaja za razno blago, ki ga je okupator pustil v mestu, je bila naša hiša. To blago je bilo potrebno čimprej spraviti iz mesta.

Nekajkrat so Nemci le bežno pogledali v Idrijo, 23. septembra pa so s tanki in topništvom pritisnili čez Gore in Kovačev rovt. Naši so se pred premočjo umaknili iz mesta. Zato smo se tudi mi vrnili v naše taborišče na Visoki Vrh. Zdaj smo se s pomočjo terenecv dobro založili s hrano.

Proti koncu meseca nas je dr. Peter obvestil, da je pri Trnovcu v Beli večje število ranjencev. Takoj sva se z Vikijem podala ponje. Tam je bilo okrog 50 ranjencev. Komandir spremstva bi bil nama rad oddal vse. Dopovedal sem mu, da to ni mogoče. Tudi šotorov nismo imeli za več kot 20 ljudi, jesen je bila pa deževna. Odbrala sva jih 20, vse samo premične. Za težje ranjence se nisva mogla odločiti, ker ni bilo strokovne zdravniške pomoči, katero bi bili ranjenci nujno potrebovali, a je midva nisva mogla nuditi. Vsi ranjenci so bili iz goriške ofenzive med 22. in 25. septembrom. Bili smo žalostna kolona, ko smo se napotili na Visoki vrh.

V tej skupini so bili Franc Ravbar, Stanko Vadnjal, Danica Terčon, Tanja Mermolja. Za ostale ne vem imen.

Kmalu po vrnitvi na Visoki vrh so iz zbirnega taborišča na Pšenku prinesli Jožeta Bremeca, težko ranjenega v ramo. Nujno je potreboval zdravniško pomoč. Zdaj sva imela z Vikitom dela čez glavo. Dobro, da je bilo hrane dovolj, pa tudi za varnost ni bilo potrebno tako skrbeti kot pred kapitulacijo Italije. Tudi Marjan je bil zdaj polno zaposlen. Ranjenci so se dobro zdravili. Med tem časom smo se tudi z obleko dobro opremili. Razparali smo vojaške plašče, iz katerih je Jože Bremec, ki je za silo že okrevaj, krojil hlače in suknjiče, Tanja pa je šivala. Hodila sta k Carju, kjer so imeli šivalni stroj.

V tem času sem nosil od doma tudi radijska poročila k Carju, kjer sem jih oddajal Ivanu Gantarju in Slavku Poljanšku. V bližini sta imela bunker z majhno tehniko.

Nekako sredi oktobra smo se iz varnostnih razlogov preselili za Visoki vrh. Nemci so namreč podnevi, posebno pa ponoči iz

Idrije obstreljevali to hribovje, obrnjeno proti Idriji. V novem taborišču smo kuhinjo uredili kar zraven šotorov, vodo pa smo nosili iz Pšenkove grape. Ozdravele ranjence smo postopoma vračali v enote. Samo enkrat smo zasledili na kolovozu pod našim taboriščem sumljive sledi. Ugotovili smo, da je menda tam mimo šla skupinica Nemcev, ki so iskali gobe. Drugače je bilo pa kar varno. Ob drugi priliki je skoraj v naše taborišče prišla partizanska patrulja. Iskali so zakopano strojnico. Opravičili so se, da niso vedeli, da je tu bolnica. Opozorili smo jih na konspiracijo in strogo tajnost.

Ob tem času konec oktobra je odšla od nas skupinica z nalogo, da na Krnicah organizirajo okrevališče za lažje ranjence. Vodil jo je Janez Magajna, domačin s Krnic, ostali so pa bili ozdraveli ranjenci. To so bili Jože Bremec, Marjan Poljanšek, Danica Terčon, Anton Čehovin-Srečko ter neki Lojze, doma s Krasa. Tu se pa začenja zgodba okrevališča II. na Jagrščah.

Ko je 6. novembra zapadel sneg, je bila konspiracija ogrožena. Bili smo v bližini ceste Idrija—Čekovnik, zato bi težko zabrisali sledi. Prehrana je bila dobra. Mleko smo dobivali pri Zagrebencu in pri Miklajču.

Kmalu po kapitulaciji smo dobili obvestila za posamezne ranjence, naj bi jih prevzeli v bolnico. To so bili večinoma težji ranjenci. Pošiljali smo jih proti Tršanovšam, kjer sta jih imela v oskrbi dr. Peter in dr. Anton Ciccarelli, italijanski zdravnik, ki se je pridružil partizanom po razpadu Italije. Med temi ranjenci je bil tudi Franc Tušar-Jelen s prestreljeno nogo, dobil sem ga bil pri Carju.

Dr. Peter nam je 12. novembra sporočil, naj se v nekaj dneh pripravimo za selitev oziroma združitvev z bolnico, ki je bila v Tršanovšah. Naš dobri Visoki vrh smo zapustili 15. novembra 1943. Nudil nam je varno zavetje tri dni manj ko osem mesecev.

Na njem smo preživeli veliko skrbi in stisk, bili pa so vmes tudi veseli trenutki.

V tem času smo imeli na oskrbi 50 ranjencev in bolnikov. Umrl nam ni nobeden. Od vseh pacientov sta padla med vojno samo Gozdar in Mihajlo.

Pozno popoldan 15. novembra smo se pridružili dr. Petru pri Tratniku, kamor je tudi on pripeljal svoje ranjence iz Tršanovš v Beli.

Tako se je končalo delovanje »Sanitetne postaje št. 1 za Slovensko Primorje« in se je ustanovila pod vodstvom dr. Petra Slovenska centralna vojno partizanska bolnica III. operativne cone, ki se je kasneje preimenovala v Slovensko vojaško partizansko bolnico »PAVLA«.